

III.

A Dunától a Poprádig.

Őstörténelmi vázlat.

Németből *Spöttl Ignác* után fordította *Vandrák Gyula*.

Midőn 1878-ban Krausz Ferencz, az Osztrák Tourista-egyesületnek (Ö. T. C.) hazafias s fáradhatatlan tagja, Hauer igazgatóval együtt ezen egyesület kebelében osztályt alapított a barlangok ismertetése végett, mely manap 200 tagot számlál s már is fényes eredményeket képes előmutatni, megkísérletem Kunitz Ferencz úr, a Magyar.-Kárpát-egyesület buzgó tagjával, együtt előadást tartani barlangok s őskori tárgyakról, melyek azokban s általában régi lakóhelyeken találhatók. Bevezetésemben akkor körülbelől ezeket mondám. Habár mai előadásom távol is esik a turisztika közönséges fogalmától, mégis szerény nézetem szerint minden hazafinak kötelessége minden hozzáférhető irányban kikutatni azon földet, mely az ő bölcsője s majdan sírja is. A bölcs istenség a föld alá temette az őskori történelem könyvét, hogy századokon át védelmezze azt a miveletlenek vandalismusa ellen, míg hivatást érző nemzedék eljön, hogy azt fölemelje s ismereteket merítsen belőle. Az őskori történelem könyve éppen azon leletek a regeborította, homályfedte régi időkől, mert hisz azok adják ama ködös őskor országainak s népeinek világos képét ott, a hol számunkra hiányzik az év és napnak mai mértéke.

Hat éve mult el s már a Magy. Kárp.-egyesület is tagjainak buzgósága következtében szép eredményeket mutat hat fel a barlangkutatás terén, azt hiszem tehát, hogy nem tévedek, midőn alkalmoszerűnek tartom abbóli indítványomat, mely szerint az őskori történelem terén buzgón működő tagjaink osztályt alakítsanak s tapasztalataikat s felfedezéseiket az Évkönyvben letegyék. Ez által fontos szolgálatot teszünk a hazának, megmentvén sok érdeemes felfedezést a feledéstől, az Évkönyv tartalmát változatosabbá s így kedveltebbé teszszük, hozzá járúl még azon körülmény is, hogy Évkönyvünk sok

ember rendelkezésére áll, kik más társaságok közléseit nélkülözik.

Mínt hogy állandó lakóhelyem Bécs, e várost veszem utazásom kiindulási pontjául; hogy ősrégi néput ez, melyen mai nap járunk, azt csak hamar észreveszszük.

Már Unter-Gänserndorf mellett látunk hatalmas, néha 10 m. magas tumulusokat (őskori sírdombok), szintúgy Ober-Weiden közelében észrevenni négyet, nemkülönbén Ujfalunál is. A közel hegyek ormain csontok s bögrék töredékeit is találtam, azaz röviden mondva maradványokat, melyek őskori telepekre utalnak. Ki nem ismerné a német-óvári óriási tumulust a régi Carnuntum mellett? Blumenau alatt a völgy közepén egy domb áll kettős sáncczal, valószínűleg régi isteni tiszteletnek helye.

A rómaiaktól annyira rettegett Vágnál, melynek partjain oly félelmetes s harczias népek laktak, hogy a rómaiak kitűnő fegyverzetök s hadi művészetöknek daczára sokszor szenvedtek vereséget, csaknem minden emelkedett helyen régi telepek nyomaira, ú. m. sánccok, sírdombokra akadunk stb. Fájdalom még meg nem vizsgálhattam ezen vidéket, de Neudek sokat talált, s még sok lesz található.

Első állomásom Trencsén volt. Kezdetben azon véleményben valék, hogy a régi időben a hegy legmagasabb ormán, melyen a várromok fekszenek, szintén őskori telep volt, mai nap azonban sok hasonló leleten okúlva, nézetem megváltozott; mert az őskori telepek mindig alantabb, délnek fekvő sík helyen keresendők, a középkori várak fekvésével éppen ellenkezőleg. A trencsényi várban fazéktöredékeket találtam — ha úgy szabad mondanom — a római kortól kezdve egészen a XII-ik századig, sőt még terra sigillatából készült edények maradványait is.

Kedvező álláspontot választván magamnak a vár lerajzolására, azon csodálkoztam, hogy mennyire hasonlít az a Tornai-különösen pedig a Szepesi-várhoz. Miután rajzommal elkészültem, szokásom szerint ásványokat keresék, melyeket annak idejében szegényes iskola-gyűjteményeknek szoktam ajándékozni. Itt ugyan nem sokat találtam; — de mi ez itt a szántó föld közepén? Üveges salakok, hamvedrek, fazekok s csészék maradványai, igaz, hogy csak kis darabok, mert, úgy látszik, az ekevas könyörtelenül gazdálkodott bennök. Az edények quarcz-szemekkel vegyített rozsz agyagból valók s szabad kézzel igen kezdetlegesen készítvék. Találtam többek közt egy hamvedernek maradványát is, mely ékítés gyanánt az úgynevezett napkereket ábrázolja, tehát a hallstadti kultorkorszakba tartozik. Alaposabb vizsgálat után azt láttam,

hogy az egész 6—8 holdnyi nagy terület, egy ferde négy-szöget képezve, a vártól délre fekszik, annak idejében körül-sánczolt telep lehetett, melynek leszántott sánczai ki voltak égetve — (mint a Morva mellett lévő stillfriedi). A tűz oly hatalmas lehetett, hogy mázsa nagyságu kövek szilárd salak-tömeggé alakultak át; fájdalom, a földek már be valának vetve s így lehetetlen volt, ásatásokat s kutatásokat tennem.

További vándorlásaimon R u t t k a mellett a már Neudek által oly szépen leírt, a ronából hatalmasan kiemelkedő tumulust láttam, nem messze Kossuthfalvától, a legszebb ilyen-forma őskori emléket, melyet ismerek, egy igazi hőssír.

Minthogy R ó z s a h e g y — Liptónak ezen ékszere — volt lakásom, azért csakis ott kezdettem kutatásaimat. Meglátogatván a Liskovai-barlangot, belőle alig egy néhány őskori fazék-töredéket hoztam ki; de ezek meg is mutatták, mennyire rokonok az Aggteleki-barlangban lévőekkel. Elbusúl-ván ezen csekély eredmények miatt, hazafelé ballagtam. Mennyire meg voltam azonban lepve, midőn láttam, hogy a Barát-hegyvel szemközti magaslat gyűrűvel van koronázva; kezdetben csakis szántó földnek tartám, de későbbben a föld göröngyeiben ugyanazon kezdetleges fazekak töredékeit talál-tam s nemsokára tűzhelyeket is. Ezen pont nagyon emlé-keztetett az ugyanígy kiemelkedő áldozó helyre Bischofshofen mellett, a Salzach völgyében. Bizonyosan itt is volt áldozó hely. S mily elragadó a kilátás e helyről napfelkeltekor, — méltó egy jó festő ecsetére.

A legközelebbi kirándulás Rózsavárnak szólt, ezen igazi költői romoknak, melyekben oly jól esik ábrándozni a rég elmúlt arany napokról, hol ellőttünk sorra elvonódnak a nemes lovagok, szép asszonyok, templomosok és szerzetesek, rablók s cigányok, talán ezen várnak egykori lakói. A ked-ves vörösbegy énekel, s oly barátságosan pillant ránk, mint egy szerelmes leányka. — talán azon napokra emlékezünk vissza, midőn még a százszor szépet annyira kedveltük: Szeret, nem szeret.

De hagyjuk abba az ábrándozást, mely a fiatalság joga. Befejezván a rajzokat, panaszkodjunk, hogy több időnk nem volt ezen festői várrom sok szép pontjának lerajzolására. Itt-ott ásatván találtam elég szép kályhacserép-töredéket is, goth mintákat s olyakat is, melyek egészen az annyira ócsárolt „Zopf“-korba esnek. S itt ki kell jelentenem, hogy a kályha-iparnak annyi és oly szép példányaít sehohsem találtam. Nagy kár, hogy ezen régi jó iparnak példányai hazánkban nem gyűjtetnek s a múzeumban ki nem állíttatnak. Az egyedüli jó gyűjteményt láttam Angyal Béla érdemes tanárnál

Körmöczbányán, ki igen sokat tett a fazekas mesterség fölvirágzására e városban, sőt azt — úgy lehet mondani — ujjonnan teremté. A vár közelében egy szorgalmas kincskereső cigány uraimékkal együtt ú. n. átvágást készített, mely a délnyugati lejtőn fekszik s talán 2.5 m. mély. Ennek pontosabb megvizsgálásánál amaz uraknak nagy hálával tartozám, mert úgy látszott, hogy ők őskori lakóhelyre akadtak. Találtam maradványokat azon sajtáságos vakolatból, melyet a galyak és botokból álló méhkas-alakú házaknál használtak. Ilyen házak még most is vannak Bosznia s Hercegovinában. Akadtam piszkos, mosdatlan fazekakra is, melyeknek alakjai már szebbek, mint a trencséniek, s már római alakok utánzásai, habár a fazekak csak szabad kézzel készültek. Későbbem találtam egy kőkésnek maradványait s egy összezúzott gabna törőt. Észrevettem, hogy a vár omladékában is hasonló edénytörödékek fordulnak elő. A vár csatornái — nem túlzok — kis keramikus múzeumot rejtenek magukban. — Bizony furcsa szolgálók gazdálkodhattak itt.

Hallottam, hogy a közelben néhány tumulus is van, a mi nem valószínűtlen de fájdalom, a csúnya eső további, kutatásaimtól visszariasztott.

Legközelebbi állomásúl Liptó-Ujvárt szemeltem ki, melyet Neudek az őskori kincskereső Eldoradójának nevezett. Azt hiszem, hogy e vidéken sok ily lelet van; sőt előfordulhatnak barlangok is, melyekben talán néhány érdekes tárgy várja feltámadását. Azonban tervemet ismét az eső meghiúsítván, csak is a Husz-parkban állapodhattam meg. Innen meglátogattam igen kedves társaságban a Blumenthal-t s a Schlosschen-t, melynek erdőiben felásott tumulus létezik, hasonló a Wies mellettihez Stiriában, különösen jól van megtartva a gyűrű, mely rendszeren ily építményeket vesz körül. A tumulus átmérője 20 m. lehet, magassága 3 m. A gyűrű távolsága amatól 3 m. s magassága 3 m. Egyik barátomnak közlése szerint a közelben telepnek is kell lennie, melyet azonban felfedeznem nem sikerült. Különben a Gánócz felé húzódó hegyek lejtőin nem csak egy, hanem több telep is található lesz. 1880-ban a Gánócz melletti mésztuffa-hegyen nagy telepet fedeztem fel 18—20 tűzhelyvel. A 20 m. magas domb, melynek hossza K.-Ny.-ig 200 m., elkülönített fekvése következtében az őskorban valóságos erőd lehetett, lándzsa s nyílveszők által bevehetetlen. Hatalmas meleg forrásai miatt kedvelt s keresett tartózkodási hely lehetett, habár a régiek nem is voltak a balneológiának valami nagy barátjai.

Ezen hatalmas forrás a régi időben talán szökőkút volt. ha arra a déli lejtőnek most már elrombolt medenczéből

következtetni szabad. A tuffában található növénylenyomatok igen érdekesek s néhány új formát is mutatnak fel. Mondhatom, egy őskori telep sem érdekelt annyira, mint a gánóczi. A hajdanában ott lakozó nép — ha úgy szabad mondanom — művészi tehetséggel bírt; egy telepen sem találtam százféle edényeknek oly változatos alakjait, s a mi a díszítést illeti, oly szépeket. Feltűnő az, hogy ezen edényeknek alakja s díszítése annyira rokon a „Watsch“ mellettiekkel Krajnában. Hosszú-hosszú ideig lakhattak ezen a helyen, míg ez végre tűz által elpusztult. Itt is látni ama méhkas-alakú kunyhók-ból ugyanazon burkolatot, mint ez Rómában az Antonius szobrán észrevehető. (A quadok leigázása.) Nagyon békés szellemű nép lakhatott itt, mert csak egyszer találtam kőkalapács-töredéket s egy kőkést (felkai múzeum), míg ellenben a csontszerszámok, úgy mint kések, áruk, szép tük nagy számban vannak. Csak kétszer találtunk szarvas aggancsból készült eltört szerszámokat, melyek alkalmasint török maradványai. Sajátságos, hogy Scherfel úr s én egy kőablakból igen kezdetlegesen épült téglány-alakú házikóban (3-m.: 2·50-m.) a fazekas-mesterséghez tartozó számos simító eszközt, czöveket s tűt találtunk, melyek pontosan az edények rajzaiba illettek. Egy különösséget is találtunk, t. i. ezen telepnek lakói az edények símitására nem használtak köveket, mint az alpesi népek, hanem disznók s medvék köszörült csontjait. Ezen telepnek asszonyai a későbbi korban már ismerték a fonás s szövés mesterségét, mint azt az általunk felfedezett szép, fekete orsónehezék (felkai múzeum.) bizonyítja; de szerették az ékszert is, mert gyakran találtunk átlukasztott kutyafogakat is, (*Canis famil. intermedius*) mint nálunk Alsó-Ausztriában. Véleményem szerint ezen ebfajta a mi juhász-kutyánkkal rokon, vagy éppen ennek törzsatyja. A mint a csonttöredékekből eléggé tapasztaltuk, ezen kutya — mint most a malac — különösen fiatal korában kedvenc pecsenyéül szolgálhatott az akkori lakóknak. Többek közt találtam egy kékes zöld gyöngyöt s egy halvány késsel patinirozott bronzsodrotyt, mely valószínűleg valami nyakláncnak része lehetett. A bronz ugyanolyan, mint a Felkánál talált bronzkardok-é s ezüst, meg antimonra, tehát honi érczre enged következtetni. Az a néhány vasdarab, melyet ott találtam, a XIV. s XV. századból való, s az őskori lelettel semmiféle összefüggésben sem áll.

Ha ezen — fájdalom — csekély számú leletet elfogulatlan szemmel megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy a legrégebb leletek hasonlóak a Mond-tó czölöp-építményeiben lévőkhöz, míg ellenben a legújabbak rokonságot mutatnak a Watsch melletti leletekkel.

Sajátságos az, hogy a későbbi, bizonyosan szláv korban ezen helyet temetőnek használták, mert behatóbb kutatásnál púpos hamvvedreket találunk a kunyhók hamujába temetve.

Itt is ismételten találtam az edényekre igen szépen rajzolt napkereket. Ezen körülmény az alsó-ausztriaihoz rokon népre enged következtetni, vagy legalább hasonló culturfogalmakra. Mily kár, hogy az egyedüli itt lelt csontváz már el volt rontva. Akadtunk továbbá medve-, farkas-, vadkan-, kutya-, juh-csontokra is, azonkívül őz- s szarvas aggancsra is, mindkettő igen jól kifejlődve. Találtam a szivagban egy orrszarvúnak a maradékát is, mely állatot, úgy látszik, az akkori lakók fellakmároztak, mert különben nem volnának a csontok úgy feldarabolva, mint azokat láttam. Fel kell említenem azon apró bögréket is, melyeket találtam; hasonlók ezek a Mondtóbeli leletekhez. Dr. M. Much, a mi nagy érdemű anthropologusunk, azt állítja, hogy ezen kis bögrék a gyermekeknek játszószerűül szolgáltak. Látni ebből, hogy már ezen szegény emberek is szerették családjukat.

Mindent összefoglalva állíthatjuk, hogy itt békés szellemű, szorgalmas nép lakott, mely már érzékkel bírt a művészet iránt. Felső-Magyarországnak egy telepe sem mutat fel oly szép fazék-töredékeket mint Gánócz, — az őskor ezen kis Athenéje.

Semmi sem marad fenn azon kor embereiből, csupán újjaik lenyomatai a bögréken, melyek mutatják, hogy jól ápolt s nem nagy kezeik voltak, mert finom újjak illenek be a nyomokba, — továbbá hogy körmeik nem voltak lekopva; sőt egy lenyomat arra is tanít bennünket, hogy kézborúk sem volt durva. Békés szellemű, egyszerű, hű nép volt az, milyen még mai napon is a szepesi ember, a ki avval törzsrokon.

Meg kell itt jegyeznem, hogy midőn először látogattam meg Gánóczot, a mostani temetkezésnél egy sajátságos szokás tűnt fel nekem; t. i. az ottani nép tüskebokrot ültet a friss sírdombra, épen úgy mint azt őseinkről a régi hőseinkben s a „Sachsenspiegel“ nevű törvénykönyvben olvassuk. S ez nem véletlenség, mint az sem, hogy a Jánostüzek rendszeren őskori helyeken égnek; kár, hogy a gánóczi Hradek elpusztult, még mielőtt megvizsgálták s a leleteket biztonságba hozták volna.

Azt a néhány napot, mely rendelkezésemre állott, hogy a szepesi havasokban gyönyörködhessem, arra használtam fel, hogy Scherfel s Delhaes urakkal kirándulást tegyek Tátrafüred felé, mely alkalommal különösen Nagy-Szalók s Új-Leszna

várromjait tartottam szem előtt. Az előbbi egy kis fensík maradéka, melyet azonban emberi kéz tumulusféle alakká idomított át. Minthogy ezen hely nem volt művelés alatt, akadálytalanul megvizsgálhattuk, miközben azon meggyőződésre jutottunk, hogy itt óriási tüzek égtek, melyek azonban nem erdőégésből származnak. Akadtunk néhány bögrecesrépre is, nyomorú munka, a milyen csak a legrégebbi telepeken fordul elő. Az éjszaki lejtőn 1-m, mélységben óriási, elszenesedett fatörzs-maradványokat találtunk, melyeknek hossza 1-m., átmérője 0.25-m. volt; hasonlókat felfedeztem később az úgynevezett casemattás házban a Jeruzsálem-hegyen Késmárk mellett. Hogy ezen maradványok őskori időből valók, bizonyítja a veres jáspisból készült kőkés is, melyet a hamuban találtunk. Ha itt nagyobb szerű ásatásokat eszközölhettünk volna, szép eredményeket mutathattunk volna fel. Az említett maradványok hullaégetésből származnak.

Az úgynevezett új-lesznai vár igen érdekes, — fájdalom — részben szétrombolt tumulus, melynek kerülete annak idejében 30-m., magassága 8—10-m. lehetett. Csak is kis maradékok fedeztünk fel a délkeleti lejtőn, mely még két igen érdekes sírdombot mutat fel; az egyiknek átmérője 3-m., a másiké 2-m. A sírok ugyan olyanok, mint a Sacken báró által leírottak a hallstadti leletben. A kiegyengetett magaslatot egy méternyi hamu fődte, vegyítve csontokkal, apró, durva (gyengén égetett) bögrecesrépekkel; ezek felett egy néger kunyhó alakú, szilárdan készült kövezet, rajta pedig 0.1-mnyi homok réteg, mely ismét palatáblákkal volt betakarva. Ezen pala tulajdonképen palás homokkő, melyet bizonyosan a völgyből hoztak fel. Itt csak is egy vasból készült nyakláncz töredékére akadtam, mint azt a quadok hordták. Ilyféle alakú, de bronzból készült nyaklánczokból körülbelől 600 darabot találtam Göding mellett. Ezen földek birtokosa — igen intelligens ember — elbeszélte nekem, hogy midőn az édes atyja csaknem 40 év előtt ezen dombot leásatta, vaskerekeket, kanalakat, sarlókat, kaszákat s nyársakat talált, a mi, ha Wankel által a Bicizskalai-barlangban talált darabokat tekintetbe vesszük, úgy is lesz, mert minden egyezik, s arra utal, hogy ezen sírdombok már a mi időszámításunkba esnek. A tudomány nagy kárát vallja, hogy ezen sírdombnak leletei elvesztek; reméljük azonban, hogy ily eset a Szepességen nem fog többé előfordúlni, hanem hogy ezentúl a Kárpáti-múzeumban fogják az ilyen emlékdarabokat megőrizni. Talán Felka mellett is hasonló nevezetes leletekre lehetne akadni, különösen a „Töpfergrund“ nevű dűlön.

1880-ban K é s m á r k-ra rándultam, s kerestem alkalmas

kilátási pontot, hogy a fenséges Tátrában amúgy Isten igazában gyönyörködhessem. E czélból fel mentem az úgy nevezett „Jeruzsálem“-re, miközben a Golgota, akasztófa-, sírhegy sajátságos elnevezéseiről gondolkoztam. Csaknem ugyanazon pillanatban feltűnt nekem a hegynek sajátságos, rendszeresen egyengetett, lépcsőzetes alakja. Ez csak emberi mű lehet, mert a természet nem oly aggodalmas, a természet szabad s azért csak szabad alakokat szeret. Ez egy úgy nevezett „házhegy“, mint Alsó-Ausztriában mondják, s nagyon emlékeztet a Stronek mellettire. Fájdalmamra észrevettem, hogy a hegynek csaknem egy harmada a kőbányászatnak esett áldozatul; de épen ezáltal igen szép keresztmetszetet nyervén, láttam tűzhelyeket, kőrakásokat, elszenesedett fatörzseket, sőt még DKÉfelé huzódó salaksánczot is. Mennyire megörültem ennek, hiszen így én fedeztem fel Magyarországon az első salaksánczot.

De mik ezek a salaksánczok vagy üvegvárak?

Midőn az embernek már kedve telt egy kis csinos háborúban, tövisbokr-kerítés és czölöpsorozat már nem igen használt és jobb fegyverek következtében kénytelen volt magát s övéit biztosabb erődítések megül védelmezni, követ köre rakván sánczot emelt. De a kötő anyag még hiányozván s így az erődítésnek kevés ellentálló képessége lévén, ezt a bátor s erős ellenség csak hamar szétrombolta.

Hát most mitévő legyen? Ekkor magok az elemek, — az embernek ezen folytonos ellenségei, egy találmányra vitték. Midőn a kőrakáson belőli faházak egy vihar alkalmával leégtek s a birtokos jajveszékelve az elhamvasztott telepre lépett, óh csoda, ott állott a kősáncz egész épségében, még pedig egyetlen egy fekete fényes kő alakjában, egy szétrombolhatatlan várfal. Most tehát az ember gyakorolni kezdé magát a kövek tűz által való összeforrasztásában s üvegsáncz készítésében, mielőtt még a vakolattal való falazásnak békés módját ismerte volna. Ilyféle építkezést találunk Siléziában, Szász-, Cseh- és Morvaországban. A legnagyobb számot Csehország mutatja fel s föltehető, hogy úgy itt, mint a többi felsorolt országban a bójok s velők rokon népek laktak.

Magyarországban eddig, a mint én tudom, ilyen üvegsánczokat még nem fedeztek fel.

Mielőtt azonban tovább mennék, néhány népregét kell elmondanom, hogy ezeket történelmi világitásba helyezvén, némely részleteit ránk nézve hasznos vezérfonalúl felhasználhasuk.

A nép ezen magaslatot Jeruzsálem-, a katonai térkép Akasztófa-hegynek mondja. Ha visszamegyünk a középkorba,

Jeruzsálemnek, Golgatának neveztek oly dombokat, melyeken kápolnák vagy temetők voltak, akasztófahegynek pedig olyan magaslatot, melyhez borzalmas népregék fűződnek, hol csontokat vagy, mint a régiek mondták, „különös dolgokat“ találni.

Sajátságos, hogy azon helyeken, melyek e három elnevezésnek egyikét viselik, a pogány őskorból maradványokat találunk, mert ott áldozási s temetkezési helyek voltak s innen az utóbbira nézve a „Golgata“ név. A hű nép még megőrizte a régi cultusnak sejtelmét, mely szerint az ősi istenek mint kísértetek vagy dühös vadászok ezen régi szent oltárukat meg-meglátogatják.

Fel kell említenem azon népregét is, mely szerint a Poprád-folyó mellett ujrakeresztelők laktak volna, kiknek a Jeruzsálem-dombon fazekas-műhelyök lett volna. Minden ember, kinek józan s praktikus eszejárása van, — mely nagy mértékben már elődeinknek tulajdonsága is volt, — be fogja látni, hogy a fazekas nem fog szellős magaslaton letelepedni, hanem a völgyben a folyó mellé, hol ugyan azt az anyagot találja s nyugalomban feldolgozhatja. — Ujrakeresztelők? Talán laktak itt olyanok, de a néprege bizonyosan előbbi időre vonatkozik. Mindnyájan tudjuk, hogy a békés foglalkozású népek az őskorban többnyire halakban dús folyók mellett laktak s halakkal éltek, miképen most is a hasonló műveltségi fokon álló népek. Itt a Tökölyi-féle vár megett hajdanában talán két ágra szakadt a Poprád, mi által folyása lasúbb lett. Az így keletkezett szigeten az első telepítők oltalmat találtak s elegendő táplálékot a folyóban, hol akkor még bizonyosn sok s nagy lazacz viczkándozott. Mai nap másképp áll a dolog; a Szepesség folyói s patakjai mostan igen szegények halakban, minden fáradság daczára, melylyel azokat ismét benépesíteni igyekeznek.

Mi az oka ezen halszegénységnek? A rabló halászokon kívül, két nem igen figyelemre méltatott tényező; először a jóízű szép liba s kacsza, melyek igen jó étvágygyal falatozzák fel a kis halakat, másodsor a vízi patkány, melynek garázdálkodását sokszor elnéztem.

De térjünk vissza tárgyunkhoz! Tehát itt a Poprád ezen szigetén békés lelkű nép lakott, fűzfavesszőkből font méhkasalakú kunyhókan, melyek agyaggal voltak bevonva. Mily élénk pezsgő élet lehetett itt a kis faluban. A férfiak kimennek az erdőbe, legeltetik a csekély számú szelídített marhát, vagy pedig vadásznak, az asszonyok irhából ruhát készítenek, hánscból gyékényt fonnak vagy pedig agyagból néhány szép bögrét gyúrnak; a fiatalság halakat fog, vagy pedig a sekély folyóban kergetődzik. Így múlnak el évtizedek mint egy nap:

a műveltség lassan halad, százszor lassabban mint most, mert nem ismerték az idegeneket.

Elemi csapások félelmet s örömet idéztek elő e kis telepen s mindkettőnek benyomásaiból származott a vallásos hit. A nap s hold az ember barátjaivá válván, az első istenek gyanánt tiszteltetnek. Ezeket azonban csak a magaslaton lehetett tisztelni, honnan az egész vidéket belátták.

Igy talán itt is a Jeruzsálem lehetett az első áldozási hely, Késmárk vidékének e legkimagaslóbb pontja. A nép elszaporodván többet kezdett tartani szentségeire is. Köröskörül kiegyengetván a dombot oltárra alakította át, melyen időnként a szent tűz lobogott. Talán egy jós- vagy paplak is keletkezett ott, talán az istenség számára egy cella. Későbben körülvették ezen szent helyet sánczczal is, mely körülbelől következőleg készült. Köröskörül homokat szórtak, erre aztán a dombból tört köveket rakták le, közbe-közbe pedig hasábfát tettek, s körülvevén az egészet fával, meggyújtották; az óriási tűz, mint a salak vastagságából s tömegéből következően lehet, hetekig tartott. Így keletkezett ezen hatalmas salaksáncz. Itt tehát szó sem lehet fazekas-műhelyről, mint azt alább még részletesebben fogom kimutatni. Bizonyosan kétszer váltották fel egymást a telepítők, míg a keresztyénség a római zsoldósokkal ide is bonyomúlt. S ambár így kétszer fosztattak meg az ősatyják pogány vallásuktól, még is megújultak azoknak szent helyei. Igy tehát újra meg újra kellett őket megkeresztelni, sokszor erőszakosan is; ime ez az ujrakeresztelők elnevezésének természetes magyarázata.

Azt hiszem, hogy itt egyre kell figyelmeztetnem a szíves olvasót. Tudjuk, hogy a porosz s osztrák nép a tumulusokat s általában az őskori építményeket svéd sánczoknak nevezi, mert hiányzik nála a hosszantartó traditio bizonyos tárgyak iránt. Igy pl. Gross-Mugl helység Alsó-Ausztriában régi időtől fogva nevét a közelében lévő óriási tumulusoktól vette s a nép mégis következőleg magyarázza azoknak keletkezését: 1809-ben a francziák egy tábornokot temettek el itt s sisakjaikban földet hordtak össze, hogy sírdombot emeljenek, s mert sokan voltak, a domb csak hamar nagy tumulussá tornyosult. Midőn azonban 1812-ben Oroszországból hazatértek, oly kevesen voltak, hogy csak kis dombot emelhetek mutató jelül a nagy tumulus mellé. Látni való e példából is, hogy ezen sírdombnak mondáját megőrizték, éppen úgy mint a domb keletkezésének módját is, ellenben az idő egészen feledésbe borult az idők folyama alatt. Ugyanaz történt itt is; a népmonda össze-tesveszti a mi elődeinket az ujrakeresztelőkkel. Hasonló

ehhez népmonda is, hogy itt hajdan fazekasok telepedtek volna le. Mindezeket szemügyre véve, a mondát következőleg vélem helyre igazíthatónak:

Ha a szives olvasó a Tökölyi-féle vár megé követ, É.-Ny. felé egy sajtáságos alakú dombot lát maga előtt, mely az utolsó időben jellemző alakjából az által vesztett valamit, hogy a lejtő alján utakat készítettek.

Tekintvén ezen 100 m. magas dombot a bélai-országút irányában, körülbelől ÉÉ.-K.-tól DD.-Ny.-ig igen jól ismerjük fel annak régi, mondhatnám, akropolikus alakját. A kúpidomú kiegyengetett dombnak mesterileg épített koronája van, talán a magaslat utolsó harmadában. Felhágván a dombra ott, hol a kőbánya van, kárpáti homokkőből álló, hatalmas réteget látunk — ha ugyan a kőfajtát jól felismerém, — e felett a domb közepén összeviasszahányt természetes köveket, melyek alól égetett veres agyag alatt tömérdek faszén kilátszik. Körülbelől ilyen volt a domb, midőn 1880 vizsgáltam meg először. A faszén oly hatalmas vala, hogy átmérője gyakran 0.1 m. tett ki, sőt találtam darabokat, melyeknek hossza 0.8—1 m. volt. Világosan láttam, hogy a fák igen tompa szerszámmal vágattak le, úgy hogy azok vége nem hasonlított a mostani vágások felületéhez, hanem inkább hegyezett czölöphez. A dombot betakaró réteg vastagsága legmélyebb helyein talán 0.8—1 m., a gyeptalaj-é körülbelől 0.5—1 m. volt. Pontosabban megvizsgálván ezen szürke, csaknem fekete földet, azt találjuk, hogy az igen erősen van vegyítve hamuval és szénnel; akadunk hasított állatesontokra s mindenféle fazék töredékeire, de — jól megjegyezve — sehohsem olyanokra, melyek arra utalnának, hogy a csak a rómaiak által ide behozott fazékkorongon készültek volna. A domb északi lejtőjén látni nagy tömegben lemosott égetett agyagot. DK. felé tekintvén ugyanezen tömeg mutatkozik veres agyagból a domb egész lejtőjén végig; s ha amazt leemeljük, 0.1 m. mélységben a domb felső gypszelétől számítva, szilárd üveges tömegre akadunk, mely egy hatalmas kohó salakjához hasonlít, gyakran igen porhanyos, néha vastartalmú, gránithomokféle. Ezen tömeget végig követtem a domb DK. oldalától egészen a tulsó oldalig ÉENy. felé; egy helyen még 2 m. mélységben is találtam ily anyagot. Nehány darabot letörvén, még 1.25 m.-nél sem jutottam a végére. Tehát hatalmas sáncz! Közelebről megvizsgálván, azt láttam, hogy ezen salaktömeg úgy származott, hogy a köveket kavicsos homokra fektették s az egészet. — mint már feljebb láttuk — óriási tüzek által összeolvasztották. A ki mészégetőt vagy kohót látott s az ennek belsejében található könnyű üvegesedést ezen hatalmas salaktömeeggel

hasonlítja össze, kénytelen lesz bevallani, hogy ezen salak nem egyszerű fazekas tűztől származott, ha az századokon át is tartott volna, annál is kevésbé, minthogy tudjuk, mily gyengén égették a bögréket egészen a középkorig.

A mi a domb felületét illeti, az annak idejében tojásdad alakú lehetett, melynek szélességi átmérője talán 90 m., hosszátmérője körülbelől 150—200 m. volt. A felületet az utolsó századokban a zivatarok kiegyengették.

Ha ezen helyeket, hol a hamu tömege az utak következtében fel van tárva, megvizsgáljuk, a szürkés fekete talajban tölgyfa szenet találunk, a legmélyebb rétegekben pedig házi állatoknak összetört csontjait. Ezek közt kis fajta juhar-, nem igen nagy faju sertés-, azután farkas- s medvecsontot, és — sajátságos — igen sok kutyacsontot, a mi világosan mutatja, hogy ezen állatot megenni szokták volt. A felső rétegekben talátnak juh-, borju-, fiatal sertés-, ritkán marhacsontok. Eren csontok felfedezése csak felületes kutatás eredménye s így nincs kizárva az eset, hogy még több s különfélébb fajta található lesz. A kutyacsontok a canis familiaris inter. Woldrich fajhoz tartoznak. Gyakran találtam halpikkelyeket is, melyekről azt hiszem, hogy a fehér keszegölt származnak. Valamennyi csont éles szerzámmal van hasítva, de a mostani szokásunktól eltérőleg. Világosan látni, hogy az akkori emberek minden csontból a velőt akarták kihozni. Ezenkívül a csontok meg is vannak pörköelve, jeléül annak, hogy pecsenyétől, s nem főtt hústól származnak. Ha itt szegény ujrakeresztelők laktak volna, azt állítanám, hogy ők igen torkosok voltak s gazdag lakomák által a túlvilági életre készültek.

A fazék-töredékek mennyisége nagy s változatos. Az alsó rétegben igen durván készült, gyengén égetett, csaknem fekete, hosszukás, magas alakú bögréket találtam, továbbá nagy lapos tálakat, öblös fazekakat, melyek átmérője gyakran 0·03—0·35 m. volt. Mindkét rétegben gyakran oly fazekak is fordultak elő, melyeknek falazata sűrűn át volt lyukasztva, valószínűleg szitafélék lehettek a sajt készítésére s füstölésére. Ezen sajt tradíciója talán a mai „Ostyepky“-ben maradt meg. Mind két réteg fazekai durva munkára utalnak; az agyagban nagy mennyiségű kavicsos homok s kövecskék találkoznak, a nagyobbaknál szén, sőt szecska is. Tény, hogy ezen edények mind szabad kézzel készültek s világos, hogy nem lehettek a XIII—XV-ik századbeli fazekasok munkái. A felső rétegben a töredékek már gondosabb készítést árúlnak el; találtam néhány modern alakú kis bögrét is, széles alappal, gyengén égetve, barna vagy narancs színű; az agyagja már finomabb,

itt-ott látunk már füllel ellátott edényt is. Akadunk agyagból való serlegekre is, lapos csészékre, tányér alakú kis csuprokra. s oly kedves kis korsókra is, melyeneket fából faragva gyermekeinknek játszó szerül szoktunk adni.

Fel kell említenem itt azon körülményt is, hogy valamennyi edénytöredék hosszas használatnak nyomait mutatja, valamint azon szürkés fehér, zsíros penészt is, mely azt bizonyítja, hogy a mi kedves őszanyáink a surolásnak nem igen nagy barátjai valának, mely eset most is előfordul némely faluban a városi turista nem kis bosszuságára. Meg kell jegyezmem továbbá, hogy nem találtam ép egész fazekat, valamint használatlan bögrének egy töredékét sem. Már ezen körülmények is eléggé bizonyítják, hogy itt nem volt fazekasműhely, mert ezeknél sokszor egész cseréphalmazokat látunk egy égetés után. De a nép máskép okoskodott: Látta itt a sok fazéktöredéket s azért egyenesen ráfogta, hogy itt fazekasműhely volt.

A második, mondhatnám, „szláv“ rétegben az edények azt mutatják, hogy már korongon igyekeztek a római mintákat néha némi ügyességgel is utánozni. Sajátságos, hogy itt a gánóczi teleppel ellenkezőleg minden edény díszítés nélküli, legfeljebb függélyes vonalak vannak éles füvel beróva, vagy pedig szalag húzódik az edény körül, néha találunk magas kidudorodást is, miként azt a Lausitz-, Pomerania-, Lengyelország-, Siléziában talált urnáknál látjuk. Általában ezen leletek ugyan azon jellegűek mint a Bukovina- s Galicziabeliek. *)

Véletlenül felfedeztem — megjegyzendő — nem érintett hamutalajban egy fekete, durván készült, púpocskákkal ellátott öblös hamvvedert s mellette egy tejfazekainkhoz hasonló edényt fedővel, melyben bizonyosan ételt tartottak; ezek mellett egy kis durván készült, pohárhoz hasonló csuprot, közelben feküdt egy barbár ezüst pénz (macedoni drachma nagyságú Nagy Sándor korából). Az előlapján göröngy alakú emelkedés van 2 bevéselt körrel, — talán értékjegy, — a hátlapon egy durván készült paripa megkötött lábszárakkal s e mellett igen ügyetlenül rajzolt OL betűk. Minthogy ezen tárgyak közvetlenül a salaktöltés felett feküdtek érintetlen talajban, világos, hogy a salaksáncz nemcsak már régen fenállott, hanem hosszú ideig használaton kívül volt akkor, midőn a temetések alkalmával a hullákat megégették. Tehát ezen salakodás sehogysem származhatik egy XIII. XIV-ik

*) Lásd Dzieduszycki G. A. előadását a Wiener Anth. Gesell. 1884 Május 8.

századbeli fazekasműhelyből. Mellékesen megjegyezve, az úgy nevezett barbár pénzek ezen neme általában Románia-, Erdély-, Magyar-, Cseh-, Morvaország-, Styria-, Ausztriában fordulnak elő, ellenben Francia-, Németország- s Svajczban ilyenféle érmek más alakúak.

Azt hallottam, hogy itt a hamuban hosszú lándzsahegyet találtak, s én is akadtam ilyen töredékre, mely a Watsch melletti s hallstadi hasonnemű leletekkel megegyezik. Ebből talán az volna következtethető, hogy ezen áldozási helyet egészen az úgy nevezett La Tène korszakig használták s lakták, semmiképen azontúl. A déli lejtő hamujában talá-
lunk — mint feljebb megjegyzém — széndarabokat s termés köveket. Szászország s Siléziában hasonló helyeken ugyanily köveket fedeztek fel, miért is a tudósok azt állítják, hogy ezen kövek egy váracsféle házból származnak, mely fatörzsből készült s gyepvel betakart tetőből állott, mint az mai nap is Islandban látható.

Befejezván értekezésemet azt kívánnám, bár ezen vázlat ki ne fárasztotta volna a szíves olvasómat, s az én turista barátaimat az őskori építmények kutatására lelkesítené. Olvassuk át az őskor könyvét, mielőtt még elpusztúlna. Kérném továbbá múzeumaink őreit s azoknak pártfogóit, hogy különös feladatuknak tekintsék a hamvvedreket s általában az őskor kerámikus maradványait gondos szorgalommal egybegyűjteni s azokat helyre állítani; mert ezen maradványok adhatnak legtöbb felvilágosítást az őskori népek élete, és miveltségéről s szokásairól. Hazánkban fájdalom! ezen a téren még igen kevés történt, míg ellenben Németországban buzgón működik e téren különösen Virchow, Ausztriában Wurmbrand s Wilcsek, kik igen szép gyűjteményekkel is bírnak; de a leggazdagabb őskori hamvvedrek s edényeknek múzeuma Dr. Much birtokában van, ki e tanúságos s szép téren legmunkásabb kutató. Reméljük azonban, hogy a jövő évben a Kárpáti-múzeumban is találunk már hazafias turisták által adományozott néhány csinos darabot.